

טז. ששת היסודות בעניין ההשגחה האלוהית וחופש הבחירה של האדם (כ)

תחלת ההקדמות (=ההקדמה הראשונה מההקדמות) **אֲשֶׁר בָּהֶן קִיּוּם (=ביסוס) הַדְּעָה הַזֹּאת** (שיש לאדם בחירה חרף ההשגחה והידיעה והיכולת האלוהית) - **הַהוֹדָאָה בְּסִבָּה הָרְאוּשׁוֹנָה, וְשֶׁהוּא פּוֹעֵל חֶכֶם¹²⁶, (ש)אֵין בְּמַעֲשָׂיו הֶבֶל, אֲלָא כְּלָם בְּחֻמָּה וְסֹדֵר, לֹא יִפְגַּמֵּם קְלָקוּל. וְכִבֵּר הַתִּיּוֹב זֶה בְּנִפְשׁוֹת מֵהַבְּחִינָה (=מההסתכלות) בְּרַב הַבְּרִיאָה, וּמֵה שֶׁהִשְׁתַּרֵּשׁ מִמֶּנָּה בְּנִפְשׁ הַמִּתְבּוֹנֵן, עַד שֶׁהִגִּיעָה לוֹ הָאֱמוּנָה שְׁאֵין בְּמַעֲשָׂיו פְּגָם. וְאִם יִרְאֶה לוֹ בְּמַעַט מֵהֶם פְּגָם, לֹא תִפְגַּם אֱמוּנָתוֹ בְּזֶה, אֲלָא יִיחַסְהוּ אֶל סְכָלוֹת נִפְשׁוֹ וּמַעוֹט הַשְּׂגָתוֹ¹²⁷.**

וְהַהֲקַדְמָה הַשְּׁנִיָּה - הַהוֹדָאָה בְּסִבּוֹת אֲמִצְעִיּוֹת¹²⁸. אֲבָל אֵינֶן פּוֹעֲלוֹת, אֲלָא הֵן סְבוֹת

הערות - ילמד ענויים דרכו

126 בניגוד לפילוסוף שמאמין שכל הסדר שתחת גלגל הירח - היינו של הנמצאים שבכדור הארץ - נעשה על ידי "השכל הפועל", הוא המלאך האחרון בשלשלת השכלים הנבדלים, ריה"ל מציב כאן את האמונה ש"הסיבה הראשונה" - האלוה בעצמו, הוא ה"מסדר החכם" שכל סדרי הטבע באים ממנו. נוסף על כך, בניגוד לפילוסוף שאצלו "מסדר חכם" כולל רק את נתינת הטבעים לחומרים, אצל ריה"ל "מסדר חכם" הכוונה גם למקרים שקורים במציאות, ביחסים שבין הנמצאים זה עם זה. כלומר, יש השגחה ולהשגחה זו יש סדר ויש תכלית. אין דבר שקורה בעולם שאינו מכוון לתכלית זו.

127 ההתבוננות בטבע ובסדריו נותנת לאדם את ההכרה שאכן יש סדר בעולם, ואם כן גם מה שקורה בעולם בהכרח יש לו סיבה ותכלית. כדבריו במאמר ג,יא: "ואחר כך יישב בליבו (של החסיד) את ענין צידוק הדין, למען יהיה לו למגן ולמחסה מן הפגעים והצרות המתרחשים בעולם הזה. וכן תיישב בנפשו מידת צידוקו של הבורא בכל בעלי החיים, אותם הוא מכלכל ומנהיג בחכמה, שדעת אנוש משיגה לא את פרטיה כי אם את כללה. עד כמה שאנו רואים מה מתקנת יצירת בעלי החיים ומה נשגבות הפלאות הכלולות בה המורות על כוונת חכם, רוצה, יודע ויכול. כי לקטן ולגדול שבהם התקין הבורא כל מה שהם זקוקים לו בחושים פנימיים וחיצוניים ובמזגי רוחות החיים ובאיברים, בעשותו להם כלים מכוונים, מתאימים למזגי הרוחות: לארנבת ולאילה - כלי בריחה ומידת מורך; ולצבועים - מידת הגבורה וכלי הדריסה והטריפה. הרי שאם יחשב אדם בבריאת האיברים ותועלתם וביחסם אל מזגי הרוחות - ימצא בהן איזון צודק וסדר חכם שלא ישאירו בלבו ספק כל שהוא בצידוקו של הבורא.

ואם יבוא שטן-הסברה להקשות לפניו על כך מן העוול הנעשה לארנבת באשר היא מאכל לצבוע, כזכוב לעכביש, ישיב לו השכל ויגער בו באומרו: כיצד אייחס את העוול לחכם שנתברר לי צידוקו ושאינו צריך לעוול? אלו היה ציד הארנבת על ידי הצבוע וציד הזכוב על ידי העכביש דבר שבמקרה הייתי מאמין שהכל מקרה, אולם הרי אני רואה כי החכם הצדיק המנהיג נתן לאריה גבורה ויכולת והתקין לו כלי הציד: שיניים וציפורנים, וכן שם בעכביש את רוח התחבולה לעשות לו את אריגתו כלבוש, בלי שלמד זאת העכביש, למען יארוג רשתות לזכוב, ועשה לו כלים הראויים למלאכה זו, וזימן לו את הזכוב למחיה ולכלכלה, כשם שזימן לרבים מדגי הים דגים אחרים למזון. מה אומר אפוא? אם לא כי כל זה בא מחכמה שאין אני משיג אותה. אין לי כי אם להצדיק את מי שנקרא 'הצור תמים פעלו'."

128 אחרי שמלמדים את האדם שהכל נעשה בסדר ובחכמה מאת ה', הוא חושב שהכל נעשה באופן

מסלול 1: יום ג לפרשת משפטים
מסלול 2: יום ה לפרשת יתרו

עַל דֶּרֶךְ הַחֹמֶר, או עַל דֶּרֶךְ הַכְּלִים (של האומן¹²⁹). כִּי הִנֵּה שְׂכַבְתָּ הַזֶּרַע וְהָדָם¹³⁰ (הם) חָמַר לְאָדָם, וְאִיכָרֵי הַרְבִּיּה מְחַבְּרִים בֵּין שְׁנֵיהֶם, וְהַרוּחוֹת וְהַכַּחוֹת (הם) כְּלִים מְשֻׁמְשִׁים בְּרִצּוֹן ה', וְתִשְׁלַם צוּרְתוֹ וְתִאָרוּ וְגִדּוּלוֹ וְהִזְנָתוֹ. אָפְלוּ בְּדָבָר הַנִּבְרָא יֵשׁ אֲשֶׁר צָרִיךְ בּוֹ לְסִבָּה אֲמֻצְעִית, כְּעֶפֶר אֲשֶׁר הִיָּה חֹמֶר אָדָם. וּלְפִיכֶךָ אֵי אֲפֹשֶׁר שְׁלֹא לְהוֹדוֹת בְּסִבּוֹת הָאֲמֻצְעִיּוֹת.

וְהַהֲקָדְמָה הַשְּׁלִישִׁית - שֶׁה' נֹתֵן לְכָל חֹמֶר (את) הַטּוֹבָה שֶׁבְּצוּרוֹת שְׁאֵפֶשֶׁר לוֹ לְקַבֵּל וְהַמְתַּקְנָתָ שֶׁבָּהֶם¹³¹. וְשֶׁהוּא יִתְעַלֶּה מִיֵּטִיב, לֹא יִמְנַע חֶסֶדוֹ וְחֻמְתּוֹ וְהִנְהִיגְתּוֹ מְדָבָר. וְשֶׁחֻמְתּוֹ בְּפִרְעוֹשׁ וּבִיתוֹשׁ, לְמִשְׁלַל, אֵינָה פְּחוּתָה מְחַמְתּוֹ בְּסִדּוֹר הַגְּלִגְלִים. אֶךְ הַתְּחַלְפוֹת (=הַשּׁוֹנֵי בֵין) הַדְּבָרִים (הוא) מְחַמֵּת חֻמְרֵיהֶם. וְאֵינן לָךְ לֹמֵר: "לָמָּה לֹא בְּרָאֵנִי מִלְּאֶךָ"? כִּמוֹ שְׁאֵינן לְתוֹלַעַת לֹמֵר: "לָמָּה לֹא בְּרָאֵנִי אָדָם"¹³²?

הערות - ילמד ענויים דרכו

ישיר על ידי ה', ושאדם האומר שיש דבר שנעשה על ידי הטבע או המקרה - הוא כופר בהשגחה. לזה באה ההקדמה השנייה: הסדר האלוהי שהבורא רצה בו הוא שהרבה מפעולותיו בעולם תיעשה על ידי "סיבות אמצעיות", שהן כוחות ביניים בין ה' לבין המעשה עצמו, והם פועלים מכוח הסדר שקבע בהם הבורא עצמו. זאת בניגוד לשיטת חכמי הכלאם המאמינים שכל דבר בכל רגע נתון נעשה על ידי רצון ישיר של הבורא, ללא חוקיות וללא אמצעי ביניים. נמצא שההקדמה הראשונה והשנייה מאזנות זו את זו. ההקדמה הראשונה יוצאת נגד המחשבה שאין השגחה כלל, והשנייה כנגד המחשבה שאמונת ההשגחה מחייבת שכל דבר נעשה ישירות על ידי ה'.

129 אמנם בניגוד לאומן שכלי אומנותו לא התהוו ממנו, הבורא הוא המקור גם לקיום החומר וכל הנמצאים, אלא שהעולם נוצר בשלבים. כפי שמתארת התורה את יצירת האדם: ה' לא יצר את האדם בבת אחת כפי שהוא. אלא הוא ברא עפר, ברא מים (= החומר), ואח"כ לקחת עפר וגילבלו במים ונפח בו נשמה. כך גם המקרים שקורים בעולם אינם פעולות ישירות מאת ה', אלא הוא יצר "סיבות אמצעיות" כמו חוקי הטבע או בחירת האדם - והן פועלות בטבען שנתן בהן, ברצונו.

130 הפילוסופים סברו שגוף העובר בא כולו מהאשה ואילו זרע האיש נותן לעובר את "הצורה" שלו, כלומר את רוח החיים שבו (והביאו ראיה מביצת תרנגולת, שללא התרנגול יש בה את כל החומר לגוף האפרוח אך אין בה רוח חיים). לעומת זאת, דעת חז"ל שגוף העובר נוצר חצי מזרע האיש וחצי מדם האשה ורוח החיים ניתנת מה' (עיין נידה לא, א), והעיר על כך הרמב"ם בדרשת "תורת ה' תמימה" (אות ה, וכן בפירושו לויקרא יב, ב), וזאת כפי שמקובל במדע היום שגוף העובר נוצר מזרע האב וביצית האם (שחז"ל לא דיברו עליה אלא על הדם הניכר לכל. אמנם גם לדם האשה, היינו דפנות הרחם, יש תפקיד חשוב והוא לספק את מזונו של העובר בשלבים הראשונים, עד להיווצרות השליה). המשל של ריה"ל הוא על פי הבנת חז"ל, שגוף העובר נוצר מהאיש ומהאשה ואילו מי שנותן את רוח החיים הוא האלוה.

131 כן לשונו במאמר ב, יד: "הַעֲנִין הָאֱלֹהִי כִּמוֹ צוּפָה (=מצפה) לְמִי שֶׁרָאִי לְהִתְחַבֵּר בּוֹ".

132 ואם תאמר: הרי גם השוני בחומרים בא מאת ה'? התשובה היא שמבחינת המגמה והתכלית של העולם יש צורך בגוונים השונים של החומרים והנמצאים. יש צורך במלאך, בכך אדם, בתולעת, בישראל ובאומות העולם. אלא שהאדם שואל: מדוע אינני בן אדם בעל יכולות של מלאך? או שבן אומות העולם שואל: מדוע לא יכול להיות גוי שמצווה במצוות כישראל? והתשובה היא שה"צורה", ה"תוכנה" של כל יצור - תואמת את ה"חומרה" שלו. כדי שהגוי יוכל לקבל את היכולות שיש בישראל - הוא היה צריך להיברא ישראלי. ולא כולם נבראו ישראליים כי יש תפקיד לאומות

וההקדמה הרביעית - ההודאה כי למציאות (יש) מדרגות עליונות ותחתונות¹³³. וכי מה שיש לו השגה (=כמו שיש לבני האדם) והרגשה (כמו שיש לבעלי החיים) ותחושה (כמו שיש לצמחים) - יותר גבוה מאשר אין לו (כל) זה, לקרבתו (=בשל קרבתו) למדרגת הסבה הראשונה, אשר היא שכל בעצמותה. וכי הפחות שבצמח - יותר גבוה במדרגה מן הנכבד שבמחצבים (=דומם). והפחות שבבהמה - יותר גבוה במדרגה מן הנכבד שבצמחים, והפחות שבאדם - יותר גבוה במדרגה מן הנכבד שבבהמה. וכן הפחות שבבעלי תורת ה' (=מי שנצטווה לקיים מצוותיו) - יותר גבוה במדרגה מן הנכבד שבחסרי התורה, כי התורה - אשר היא מאת ה' - מקנה לנפשות מנהג המלאכים ותכונותם¹³⁴, וזה מה שלא ישג בלמוד (=בידיעה עצמית, אלא רק בידיעה וציווי מהאלוה). והראיה על זה, כי ההתמדה במעשי התורה היא מעוררת אל מדרגת הנבואה, אשר היא הקרובה שבמדרגות האנושיות אל האלהיות.

ולפיכך - בעל התורה (=המצווה בה) הממרה (שאינו מקיים דבר ממה שהצטווה בו) - טוב מחסר התורה. כי הוא, ככר הקנתהו תורת ה' מנהג מלאכי (=הנהגה ניסית)¹³⁵, השקיף בו (=ממנו) על מדרגת המלאכים. ואף על פי שמריו בלבב אותה עליו והפסידה, נשארו לו ממנה רשמים, ונשארו באש התשוקה אליה¹³⁶. ועם זה, אלו נתנה לו הבחירה¹³⁷ - לא

הערת - ילמד ענוים דרכו

העולם. הקדמה זו באה לתת ביטחון לכל נמצא, שלמילוי תפקידו קיבל את כל הכלים הנצרכים לו. 133 חמש המדרגות של דצח"מ וישראל התבארו גם במאמר א, לא-מג; מאמר ב סוף סעיף יד; מאמר ה,יב.

134 והיא קומת חיים חמישית, נבדלת באיכותה, כמבואר לעיל מאמר א, לז-מג. וז"ל במאמר א, קג: "ונבדלו משאר בני אדם בתכונות אלוהיות, שעשאו כאלו לבני מין אחר, מלאכי, כולם מבקשים דרגת הנבואה..."

135 נקודה חדשה שלא הודגשה לאורך הספר אבל נובעת ממכלול דבריו: כיוון שההבדל בין ישראל לאומות הוא הבדל של מדרגת חיים איכותית שונה, מבחינה איכותית, לא ניתן להשוות ביניהם מבחינה כמותית. לכן במבט הסגולי, הערך של ישראל חוטא גדול יותר מהערך של גוי חסיד אומות העולם. אולם זה רק במבט הסגולי. במבט הבחירי, לעומת זאת, הרי אפשר שהישראלי ירשיע עד שייכרת מחיי עולם הבא ואילו גוי חסיד אומות העולם יזכה לחיי עולם הבא. וכשם שמבחינת התפקיד - טוב הכלב החי מן האדם המת. למבט הסגולי הוזה יש השלכה המובאת במאמר א, צה - יש לכבד את מי שנושא סגולת ישראל בקרבו, גם אם חטא ולא הוציא אותה לפועל, כיוון שהוא נושא בתוכו את הצדיק הבא. לכן יש לכבד את תרח, בעבור אברהם. ועיין עוד בהרחבה בעניין זה באיגרות הראי"ה כרך ב איגרת תקנה.

136 "ישראל שחטא ישראל הוא"; "אע"פ שחוטאים - קרואים בנים". עיין במאמר ב, לד בעניין ההתחברות עם העניין האלוהי גם בגלות על ידי מצוות הברית כשבת ומילה. ועיין מאמר ד, כג על השגחת ה' את ישראל בגלות.

137 אולם לא ניתנה לו. אפילו ישראל שהמיר דתו ואנו כחברה מתייחסים אליו כגוי לכל דבר, מבחינה מהותית הוא ישראל וחייב במצוות כולן ויענש כל כל דבר שיעשה. ואשר על כן קידושו קידושין כישראל, וילדיו (אם גם אשתו מומרת יהודיה) - ישראלים לכל דבר. [עיין איגרת השמד לרמב"ם; שו"ע אה"ע מד, ט ע"פ המ"מ המובא בב"י והמרדכי המובא בד"מ. ודעת בעל העיטור שאפילו

מסלול 1: יום ג לפרשת משפטים
מסלול 2: יום ה לפרשת יתרו

הִיָּה בּוֹחֵר לְהִיּוֹת בְּמִדְרַגַּת חֲסִדֵי הַתּוֹרָה. כְּמוֹ שֶׁהָאָדָם אִם חָלָה וְהִתְיַסֵּר בְּמַכְאוּבָיו, אֵלּוּ נִתְּנָה לוֹ הַבְּחִירָה לְהִיּוֹת סוֹס אוֹ דָּג אוֹ עוֹף נִהְיֶה בְּלִי מַכְאוּב, וְיוֹשֵׁם הַפֶּרֶשׁ בֵּינוֹ וּבֵין הַשָּׂכֵל אֲשֶׁר מְקַרְבוֹ אֶל מִדְרַגַּת הָאֱלֹהוֹת, לֹא הִיָּה בּוֹחֵר בָּזֶה.

וְהַהֲקָדְמָה הַחֲמִישִׁית - שְׁנַפְשׁוֹת הַשּׁוֹמְעִים מִתְרַשְׁמוֹת (=מוֹשְׁפְעוֹת) מִתּוֹכַחַת הַמּוֹכִיחַ, אִם יוֹכִיחַ בְּדַבְרֵים מְקַבְּלִים¹³⁸. וְלִתּוֹכַחָה בְּאֵמַת תּוֹעֵלַת עַל כָּל פְּנִים (=בְּכָל מַקְרָה), וְאִף אִם לֹא שָׁב הַמְמַרְה מַעֲשׂוֹת הָרַע, יוֹצֵת בְּנַפְשׁוֹ מֵאוֹתָהּ הַתּוֹכַחָה נִיצוּץ שִׁירָאָה כִּי הַמַּעֲשֵׂה הַהוּא - רַע, וְזֶה חֵלֶק מִן הַתְּשׁוּבָה וְהַתְּחַלָּה לָהּ¹³⁹.

הַהֲקָדְמָה הַשְּׁשִׁית - כִּי הָאָדָם מוֹצֵא מִנַּפְשׁוֹ יְכַלֵּת עַל עֲשֵׂית הָרַע וְעִזְבָתוֹ בְּדַבְרֵים הָאֲפְשָׁרִיִּים לוֹ, וְזֶה שְׁנֹבְצָר מִמֶּנּוּ אֲמַנֵּם נֹבְצָר מִמֶּנּוּ לְהַעֲדָר (=בְּשֵׁל הָעֵדָר) הַסְּבוֹת הָאֲמֻצָּעִיּוֹת, אוֹ לֹא יִדְעֵת הָאָדָם אוֹתָן.

מִשָּׁל (ל) זֶה: עֵנִי, זֶר, חֲסֵר חֲכָמַת הַהֲנִהְגָּה, רוֹצֵה לְהִנְהִיג כַּת - וְנֹבְצָר מִמֶּנּוּ. וְאֵלּוּ הִיוּ נִמְצְאוֹת הַסְּבוֹת (עוֹשֵׁר, הַכְּרוֹת, וְיִדְעֵת הַהֲנִהְגָּה), וְהִיָּה הוּא יוֹדֵעַ לְנַצֵּל אוֹתָן - הִיָּה נִשְׁלָם חֲפָצוֹ, כְּמוֹ שֶׁיִּשְׁלָם חֲפָצוֹ בְּמָה שֶׁסְּבוֹתָיו נִמְצְאוֹת וְיִדְעֵן וְיִנְהִיגֵן, כִּי הַנְּהִיגָתוֹ בְּבִיתוֹ אֵת בְּנָיו וְעַבְדָּיו, וְיִוֹתֵר מִזֶּה אֵת אֵיבְרָיו - יִנְיַעֵם אֵיךְ שִׁירָצָה וְיִדְבַר בְּמָה שִׁירָצָה, וְיִוֹתֵר מִזֶּה

הערות - ילמד ענונים דרכו

המשומד אין קידושיו קידושין, אולם זאת משום שממה נפשך - אם קידש בנימוסיהם אינו כלום, ואם קידש כדת משה וישראל - הפקיעו את קידושיו, ועל כן אינה מקודשת. אך זאת לא מפני שאינו יהודי ברמת הזהות שלו, אלא מפני שכך אנו מתייחסים אליו חברתית. וכן יש לפרש את דברי המאירי בע"ז כו,ב לעניין בנו (אולם בהוריות השמיט זאת ע"ש). ועיין בדבריו ליבמות טז,ב ודו"ק שדעת רבותיו לפסול הקידושין משום תנאי בקידושין, והמאירי עצמו לא היה נוח לו לומר כן במשומד עצמו, אך כן בכנו שנוולד כמשומד.]

138 ברכות ו,ב: "ואמר רבי חלבו אמר רב הונא: כל אדם שיש בו יראת שמים - דבריו נשמעין, שנאמר: 'סוף דבר הכל נשמע את האלוהים ירא וגו'."

139 וז"ל הרא"ה באגרת תקנה: "העיקר צריך להיות הלב (של המוכיח) מלא אהבה קדושה, ויראה עליונה, מסוד קדושים, כיראת מלאכי מעלה, גיבורי כוח עושי דברו. תלמידי חכמים כאלה הנם מכירים בטבעם את טבע הסגולה הפנימית, ויודעים להפריד ממנה בדבקות מחשבתם את הקליפה הבחירית, והם חייבים ומוזהרים על זה לקרב פושעים כאלה שסגולה פנימית יש להם, כדי לעורר יותר ויותר את כוח הטוב הצפון בהם, עד שיתגבר לגמרי על הרע הבחירי ויכניע אותו. ופעולת חכמים לוקחי נפשות כאלה אינה חוזרת ריקם בשום פעם; לפעמים פעולותיהם נראות בגלוי, על ידי מה שהמקורבים מהם מטיבים את מעשיהם, ומיישרים את דעותיהם יותר בפועל, ולפעמים נכנס רק גרעין פנימי בהם, וכבר בטוחים הם שלא יפטר מן העולם בלא תשובה. ואפילו אם חלילה יהיה המושפע כל כך גרוע עד שהוא בעצמו לא יזכה לשוב בתשובה, יפעול כוח הגרעין הזה על טבע נפשו ונפיק מיניה זרע מעליא, שישוב בתשובה, ויתקן גם כן את נפש אביו, כדין 'ברא מזכא אבא'. והשי"ת יודע, שלא את כל הפושעים אני מקרב, כי אם אותם שאני מרגיש, שכוח סגולי גדול מונח בפנימיותם. ודרכים רבים ישנם ליריעה זו, וספרים גדולים צריכים לכתוב בזה כדי לבאר גם רק שמץ מהדבר הגדול הזה. ועל אותם שכבר איבדו גם את הסגולה הפנימית שלהם לגמרי, אמר דוד הע"ה: 'הלא משנאיך ה' אשנא'..."

את מחשבתו ודמיונו - ידמה הרחוק והקרוב בעת שירצה ואיך שירצה, לפי שהוא מושל בסבותיו האמצעיות.

ועל כן לא יקרה שינצח החלש את החזק במשחק השחקט, ולא יאמר בקרב השחקט מזל וביש מזל (הם שגרמו לנצחון ולהפסד), כמו שיאמר בקרב שני מנהיגים נלחמים זה בזה (שבוה יש סיבות אמצעיות נוספות על הלחימה עצמה). כי סבות קרב השחקט - נמצאות בלן, ותמיד ינצח היודע לנצל אותן, ולא ירא מסבה טבעית שתגביל אותו, ולא מסבה מקרית, אלא באפן נדיר מחמת הסח הדעת, והסח הדעת נכנס בכלל אי הידיעה, כמו שאמרנו.

ועם זה, הנה אל הסבה הראשונה מיחס הכל בדרך הנזכרת (וזאת בשני אופנים): אכל בכונה הראשונה - מארעות בני ישראל כל ימי היות השכינה ביניהם (שבהם ברור שגם פעולות שאפשר שנעשו על דרך הטבע - נעשו בהנהגה אלוהית, ככל היעודים שבאו בתורה)¹⁴⁰, אכל אחרי כן (בתקופת הגלות וההסתר) הרי הדבר מספק - זולתי (=למעט) בלבנות המאמינים (שאינם מסתפקים בכך) - האם המארעות האלה הם בכונה ראשונה מאת ה' יתעלה, או שהם מסבות גלגליות או מקריות, ואין ראיה חותכת (להוכיח לאחד מהצדדים). אכל עדיף שיחס הכל אליו יתעלה¹⁴¹. כל שפן הדברים הגדולים - כמות, והנצחון והתבוסה, וההצלחה והמחסור, ומה שדומה לזה.

שאלות מנחות:

- ✦ כיצד השגחת ה' מוכחת מהסדר שבטבע?
- ✦ כיצד ההקדמה השנייה מאזנת ומשלימה את הראשונה?
- ✦ האם ה"סיבות האמצעיות" פועלות באופן עצמאי או שהן אחד הכלים של השגחת האלוה להשלמת רצונו?
- ✦ מהו הטעם לחוסר השוויון שקיים בנמצאים מבחינת ה"צורה" שקיבל כל אחד מהם?
- ✦ מה ההבדל בין המבט הסגולי לבין המבט הבחירי ביחס לישראלי שהרשיע?
- ✦ מהו הפער הקיים בדברים הנעשים בסיבות אמצעיות, בין תקופת גילוי שכינה לתקופת הגלות?

הערות - ילמד ענוים דרכו

- 140 כשיש שכינה, ניסים גלויים ונביאים, גם מעשים שנעשים באופן חיצוני על ידי סיבות אמצעיות - ברור לכולם כי יד ההשגחה עשתה זאת כגמול על המעשים. והם דברי הרמב"ן בסוף פרשת בא וב"תורת ה' תמימה" שמהניסים הגלויים נלמד על הניסים הנסתרים.
- 141 על כל תיקנו חכמים ברכות על כל אלו, כדי לייסד אמונה זו של הניסים הנסתרים. והרמב"ן כתב (שם) שאין לאדם חלק בתורת משה עד שיאמין שכל מקרינו כולם ניסים אין בהם טבע כלל. וטעמו שכך כיוונו אותנו חז"ל בכל הברכות על מקרים שנעשים לטובה או לרעה. אולם ריה"ל צודק שבימים שאין שכינה גלויה אין זה ניכר לעין אלא זו אמונה בלבד.

מסלול 1: יום ג לפרשת משפטים
מסלול 2: יום ה לפרשת יתרו